

VIOLETA BARBU, *Cuvântul și sabia. Patriarhul Alexandriei, Gherasim Palladas (1688-1710), un reprezentant al școlii veneto-cretane în țările române (I) / La parole et l'épée. Le patriarche d'Alexandrie, Gherasim Palladas (1688-1710), un représentant de l'école vénéto - crétoise dans les Pays Roumains (I) / The word and the sword. Gherasim Palladas, patriarch of Alexandria (1688-1710) as representative of the veneto-cretan school in Romanian Principalities (I)*, p. 9-38.

The first musing on the nature and power of the word in the old Romanian culture (Ms.rom. 766, The Library of the Romanian Academy) belongs to Gherasimos Palladas, patriarch of Alexandria (1688-1710). The paper was able to attribute the *Eulogy of the word*, preserved only in a Romanian translation, to this Greek scholar, by means of establishing the connections that link the text to the Veneto-Cretan school, which marshaled the use of sources and the discursive practices of this particular author. The research revisits the intellectual career of Palladas, who crossed during his activity Crete, Venice, Constantinople, Alexandria, Iași and Bucharest and hence various networks of confessional and cultural mobility, being for that matter subject to religious contentions, identity conflicts and censorship. The paper argues that the Eastern Christian cultural milieu to which Gherasimos belonged was obviously less institutionalized than the contemporary European Republic of Letters, being nonetheless as vibrant and creative.

Cea dintâi meditație asupra naturii și puterii cuvântului în cultura românească veche (MS. Rom. 766, BAR) îi aparține lui Gherasim Palladas, patriarh al Alexandriei (1688-1710). Teza acestui articol este că *Elogiul cuvântului*, care s-a păstrat doar într-o traducere românească, poate fi atribuit acestui învățat grec. Argumentul central îl constituie stabilirea legăturilor dintre acest text și școala veneto-cretană, care și-a pus amprenta asupra practicilor discursive ale lui Gherasim Palladas și asupra felului în care utiliza sursele. Cercetarea de față reface traseul intelectual al lui Palladas care, pe perioada activității sale din Creta, Veneția, Constantinopol, Alexandria, Iași și București, s-a mișcat între multiple rețele profesionale și culturale, ceea ce l-a expus disputelor religioase, conflictelor identitare și cenzurii. Articolul de față susține că mediul creștin răsăritean căruia Gherasim îi aparținea era în mod evident mai puțin instituționalizat decât Republica literelor europeană, fără însă a fi mai puțin intens și creativ.

LIDIA COTOVANU, GHEORGHE LAZĂR, *Un negustor în slujba lui Constantin Brâncoveanu: epirotul Nica Papa zaraful / Un marchand au service du prince Constantin Brancovan: l'usurier épirote Nica Papa / The moneylender Nica Papa: a merchant working for Constantin Brancoveanu*, p. 39-72.

Constantin Brâncoveanu's long reign (1688-1714) marked a time of intense economic activities, of a magnificent cultural patronage and of an impressive diplomatic networking. The present study focuses on the life of an Epirot merchant, Nica Papa, which was deeply involved in the Wallachian trade during those years. As his nickname reveals, Nica Papa was a money changer and lender. Due to his trade abilities, but also to his connections with the powerful

Greek community from Venice, Nica Papa became one of the most important providers of luxury goods from Wallachia. He managed to gain the trust of some of his most eminent clients, such as Constantin Brâncoveanu and the powerful Catacuzines. Thus, he was entrusted by them to transfer significant sums of money at Zecca, the Venetian Bank. After Nica Papa's death, in mid 1716, his business was taken over by his son, Panaiotis Nica Papa, who also inherited his father's reputation. However, unlike his father, Panaiotis only sporadically came in Wallachia, while he spent most of his life in Venice. The documentary evidence for this study was found in Romanian and Venetian archives. In the appendix of the article seven new documents are edited, including Nica Papa's last will and testament.

Lunga domnie a lui Constantin Brâncoveanu pe tronul Țării Românești (1688-1714) s-a caracterizat nu numai printr-o intensă activitate în plan cultural-ctitoricesc și diplomatic, ci și printr-o efervescentă economică. În studiul de față, autorii au reconstituit, pe baza informațiilor oferite de o serie de documente păstrate în arhivele venețiene și românești (inedite sau cunoscute doar fragmentar în literatura de specialitate), activitatea, viața și familia negustorului Nica Papa, foarte activ în Țara Românească la sfârșitul secolului al XVII-lea – primele două decenii ale secolului al XVIII-lea. Originar din zona Epirului, el s-a implicat în diverse activități de natură economică, în special în aceea a schimbului de monede și a împrumuturilor, ceea ce explică și faptul că în documente el este numit Nica Papa zaraful. Grație abilităților și cunoștințelor sale economice, dar și a legăturilor strânse pe care le avea cu puternica comunitate grecească de la Veneția, Nica Papa a devenit unul din principalii furnizorii de produse de lux pentru domn, membrii familiei sale, dar și pentru anumite familii de mari boieri. Datorită încrederii de care se bucura din partea acestora, dar și cunoașterea mediului economic-financiar venețian, în scurt timp atât domnul cât și membrii familiei de mari boieri Cantacuzino, au apelat la serviciile lui Nica Papa pentru a depune, spre siguranță, diverse sume de bani la Zecca Veneției. De aceeași încredere se va bucura și fiul său, Panaiotis Nica Papa care, după dispariția tatălui său (la mijlocul anului 1716, potrivit testamentului său, pe care îl publicăm în anexa studiului), continuă afacerile familiei, residând însă în cea mai mare parte a vieții sale la Veneția, căci în Țara Românească el este atestat documentar doar sporadic. Cel mai probabil, Panaiotis s-a stins din viață la Ioanina, înainte de anul 1738, căci din acest an au ajuns la noi două documente prin care fiicele sale încercau, prin intermediul unui fost asociat, să recupereze unele datorii și bunuri ale tatălui lor. În anexa studiului, pe lângă deja amintitul testament al lui Nica Papa, mai sunt publicate alte șase documente inedite ce oferă informații importante despre activitatea acestui negustor și a familiei sale.

PETRONEL ZAHARIUC, *Documente de la Constantin vodă Brâncoveanu din arhiva mănăstirii Simonopetra de la Muntele Athos / Documents du prince Constantin Brancovan conservés au monastère Simonopetra de Mont Athos / Documents from the reign of Constantin Brâncoveanu in the archive of the Athonite monastery of Simonopetra*, p. 73-111.

There are twenty six documents from the reign of Constantin Brâncoveanu in the remarkable Romanian collection held by the Athonite monastery of Simonopetra. The commemoration of four centuries from the tragic end of the Wallachian lord, who was martyred

together with his sons and his son in law and adviser, Ianache Văcărescu, stirred a new interest in Brâncoveanu's life and reign. By editing the Simonopetra documents, this study aims to shed new lights on the Wallachian society during Brâncoveanu's reign. Nine of these documents had been issued by the lord chancery, while the rest of them are selling documents, judicial testimonies and written curses. The patrimony of the Mihai Vodă monastery from Bucharest is particularly well represented in this collection.

În tezaurul documentar românesc din arhiva mănăstirii Simonopetra de la Muntele Athos se păstrează și cele 26 de documente, pe care le publicăm acum, privitoare la oameni și locuri din Țara Românească, din vremea lui Constantin vodă Brâncoveanu. În anul în care comemorăm patru veacuri de la sfârșitul tragic al domnului Țării Românești, al fiilor săi și al sfetnicului său, Ianache Văcărescu (mare agă în documentele de mai jos), socotesc că publicarea acestor acte inedite este potrivită, pentru că, și cu ajutorul lor, se poate întregi chipul în care Constantin Brâncoveanu și-a stăpânit țara. Din cele 26 de documente, nouă sunt domnești, cărți de poruncă și de judecată, iar 17 sunt zapise de vânzare – cumpărare, mărturii de judecată sau cărți de blestem. Unele dintre ele sunt privitoare la averea mănăstirii Mihai Vodă din București.

MARIANA LAZĂR, *Recuperarea patrimoniului brâncovenesc în secolul al XVIII-lea. Opțiunile succesoriale ale doamnei Maria Brâncoveanu / La récupération du patrimoine du prince Brancovan au XVIIIe siècle / Fighting for Brâncoveanu's inheritance in the Eighteenth century. Maria Brâncoveanu's legal actions*, p. 113-143.

Constantin Brâncoveanu, or the "Prince of Gold" as his contemporaries used to call him, has been one of the wealthiest men of his time. As a precautious man, he kept some of his money at the Zecca, the Venetian state bank. Moreover, in case of danger, he was ready at any moment to send goods and money across the border, in Transylvania. Therefore, when Brâncoveanu was dethroned and arrested by the Ottomans, his wealth quickly dissipated. Naturally, the Ottomans confiscated the entire Brâncoveanu's wealth found in Wallachia, but they could not touch the Venetian deposits, or the goods that have already been transferred to Transylvania. Moreover, important sums of money had been entrusted by Brâncoveanu to some of his Ottoman connections. As a result, his successors, mainly his wife, Maria, had to fight for several decades to gain back, at least partially, Brâncoveanu's inheritance. This study aims to analyse the legal procedures that Maria Brâncoveanu carried out in order to accomplish this goal. The first important step was the acknowledgement by the Venetian authorities of Maria's nephew as the sole inheritor of the former lord. The second step was to secure the family goods transferred to Transylvania, including the ones confiscated and used by the Imperial authorities from Manu Apostol, a merchant who worked for Brâncoveanu. After several legal actions, the emperor Charles VI finally acknowledged Maria's rights and agreed to make amendments from a special deposit of the Imperial Treasury. Throughout her legal actions, Maria Brâncoveanu successfully managed not only to restore an important part of the Brâncoveanu's inheritance to his nephew, Constantin III Brâncoveanu, but also to secure his position within the larger family. Accordingly, Brâncoveanu's inheritance and male succession was continued through his nephew for two more generations.

Principele Constantin Brâncoveanu a fost unul dintre cei mai bogați români ai timpului, deținând o avere considerabilă, de unde și renumele de Prinț al Aurului. A dobândit-o prin moștenire și prin achiziții, sporindu-o printr-o eficientă administrare. Prevăzător, și-a economisit o parte a veniturilor în Banca de Stat a Veneției (Zecca) și a reușit, în momentul mazilirii, să trimită în Transilvania bunuri și bani. Detronarea și arestarea domnului și a familiei a implicat și confiscarea averii sale imobile și mobile din țară, a banilor și bunurilor luate cu ei, precum și a sumelor de bani încredințate spre păstrare unor oameni apropiați din Imperiul Otoman (aprilie-august 1714). După uciderea domnului și a fiilor săi, doamna Maria și rudele sale au fost nevoite să împrumute sume importante de bani pentru a-și salva viața, apoi pentru a obține iertarea și întoarcerea în țară din exil (1717).

Recuperarea patrimoniului imobil, dar mai ales a celui mobil brâncovenesc, a reprezentat principala preocupare a doamnei Maria. Prin strădania sa, beneficiind de sprijinul unor oameni devotați familiei Brâncoveanu, doamna a reușit, mai întâi, să obțină recunoașterea de către autoritățile venețiene a statutului nepotului ei de fiu, Constantin Brâncoveanu, de unic moștenitor al domnului și, deci, de titular al depozitelor de la Zecca (210.000 de ducăți). Ulterior, după mai multe demersuri, împăratul Carol al VI-lea i-a recunoscut dreptul asupra banilor și bunurilor în Transilvania, inclusiv asupra acelor aduse de Manu Apostol, sechestrate și, apoi, utilizate de autoritățile austriece în propriul interes. Brâncovenii au fost despăgubiți prin constituirea unui depozit la Cămara Imperială din Viena (de 244.800 de florini), de la care încasau dobânda anuală. Din banii pe care a reușit să-i recupereze, a achitat cea mai mare parte a datoriilor contractate în momentele dificile. La moartea ei, în 1729, doamna Maria Brâncoveanu reușise să-i asigure nepotului Constantin Brâncoveanu stăpânirea asupra patrimoniului brâncovenesc, asupra depozitelor de la Veneția și de la Viena. Totodată, s-a dovedit darnică și cu fiicele, ginerii și ceilalți nepoți, cărora le-a acoperit datoriile și le-a testat sume de bani și bijuterii, impunându-le însă să nu mai solicite nimic de la nepotul său.

Constantin (III) Brâncoveanu a devenit unul dintre cei mai bogați și influenți boieri ai țării, prezervând patrimoniul brâncovenesc, pe care l-a transmis celor doi fii, Nicolae și Manolache, amândoi ajunși mari dregători. În condițiile în care Nicolae nu a mai avut urmași, averea Brâncovenilor a revenit nepotului său de frate, marele ban Grigore Brâncoveanu. Acesta a fost ultimul descendent pe linie masculină al principelui Brâncoveanu, transmițându-i o bună parte a patrimoniului, ca și numele familiei, finului său Grigore, pe care l-a și înfiat. Acesta era fiul nepoatei lui după soție, Zoe Mavrocordat, și al lui Gheorghe Bibescu și prin urmașii lui s-a continuat numele acestei familii domnești.

LIVIU CÎMPEANU, *Basarab Laiotă, domn al Țării Românești: preliminarii la o monografie / Basarab Laiotă, prince de la Valachie: préliminaires pour une monographie / Basarab Laiotă, lord of Wallachia: preliminary remarks for a biography*, p. 145-172.

The present study consists of some preliminary remarks for a monograph on Basarab Laiotă's life and his reign in Wallachia in the second half of the fifteenth century. The scholarly controversies surrounding Basarab start with the dating of the first reference to him (1454, 1459, 1465 or 1471). Equally controversial has been the role played by Wallachia in the war between

the Ottoman Empire and Moldavia, in the years 1474-1476. By analysing a lesser known fragment of Jakob Unrest's *Österreichische Chronik*, I suggest a reinterpretation of Basarab's actions in this crucial period. According to Jakob Unrest, in a battle that took place on the 20th of January 1475, Basarab defeated and killed with "his own hands" a pretender to the Wallachian throne. Most likely, this pretender, backed by the Ottomans, was Radu the Fair, the former ruler of Wallachia. It seems that in this context Basarab introduced in Wallachia the new rank of *portar*, imitating the Moldavian court. To sum up, it is my contention that Basarab submitted to Mehmed II as late as the spring or summer of 1476, in the context of the Ottoman campaign against Moldavia.

Prezentul studiu reprezintă rezultatele unor cercetări preliminare pentru întocmirea unui studiu monografic despre viața, domnia și epoca lui Basarab Laiotă, domnul Țării Românești din a doua jumătate a secolului al XV-lea. Articolul începe prin a discuta data redactării primului document care îl atestă pe Basarab voievod, propunând anii 1454, 1465 sau 1471 (primul editor, N. Iorga, propusese 1459). După aceea, articolul reanalizează raporturile politico-militare dintre Țara Românească, Moldova și Imperiul Otoman de la sfârșitul anului 1474, până la sfârșitul anului 1476, determinând locul și rolul lui Basarab Laiotă în evenimentele din această perioadă, prin (re)interpretarea unui pasaj din *Cronica Austriacă* a lui Jakob Unrest. Același izvor consemnează și confruntarea finală dintre Basarab Vodă și un „voievod turc”, pe care l-am identificat cu Radu cel Fumos. În această confruntare din 20 ianuarie 1475, Radu Vodă a fost învins și ucis de Basarab Vodă, „cu mâna lui”. Astfel, credem că am lămurit data și circumstanțele morții lui Radu cel Frumos. De asemenea, am stabilit că Basarab Laiotă s-a închinat în fața lui Mehmed al II-lea, în contextul campaniei otomane din Moldova din primăvara-vara anului 1476. În acest context este atestată și dregătoria portarului, pe care Basarab voievod a introdus-o în Țara Românească după modelul moldovenesc.

OVIDIU CRISTEA, „*Războiul cel lung*” și *frontul de la Dunăre: un raport al lui Sigismondo Della Torre (31 ianuarie 1596)* / „*La longue guerre*” au *Bas Danube: un rapport de Sigismondo Della Torre (31 janvier 1596)* / *The “Long War” on the Lower Danube according to a report of Sigismondo Della Torre (31 January 1596)*, p. 173-188.

The paper focuses on a report send on 31 January 1596 by the count Sigismondo Della Torre to cardinal Cinzio Aldobrandini on the consequences of the military confrontations in summer-autumn 1595 in Wallachia and Moldavia. In Della Torre's views the only way to continue the war against the Porte was to find a diplomatic settlement between the Habsburgs and the kingdom of Poland. In this respect the political aims of the Transylvanian prince, Sigismund Bathory had to be left aside as his claims on the Moldavian principality encountered a strong opposition not only at the Polish court but even in Prague. The report casts interesting insights on the political “propoganda” during the Long War against the Turks and on the information spread by the most important political actors during the conflict against the Porte.

Articolul de față analizează raportul trimis de contele Sigismondo Della Torre cardinalului Cinzio Aldobrandini pe 31 ianuarie 1596, cu privire la urmările confruntărilor

militare din vara și toamna anului 1595, din Țara Românească și Moldova. În opinia lui Della Torre, singura cale de a continua războiul împotriva Porții era încheierea unei înțelegeri între Habsburgi și regatul Poloniei. De aceea, era nevoie să se renunțe la obiectivele politice ale principelui transilvănean, Sigismund Bathory, ale cărui pretenții asupra Moldovei se loviseră de o opoziție puternică nu doar la curtea polonă, ci chiar și la Praga. Raportul aruncă o lumină nouă asupra „propagandei” politice în timpul Războiului cel Lung, precum și asupra știrilor răspândite de cei mai importanți actori pe parcursul conflictului cu Poarta.

ESTELLE DOUDET, *Un théâtre politique au Moyen Âge: enquête sur un objet incertain (espaces francophones, XVe-XVIe siècle) / The political theatre in the Middle Ages: an uncertain object of study*, p. 189-210.

Any debate on the “political theatre” is problematic at least for two reasons. The first one concerns an obvious pleonasm as the theatre is political by its own nature. The second one has to do with an oxymoron: the theatre has to avoid being political as real art could not and should not be subordinated to ideology. For the pre-modern ages the issue is even more complicated as words such “theatre” and “politics” seem to be inappropriate to describe the realities of an era labelled as “Middle Ages”. The paper discusses the relevance of such term for the medieval theatre as object of study and underlines some methodological issues of the issue.

Orice dezbateră asupra „teatrului politic” se confruntă de la bun început cu două probleme. Cea dintâi este dată de pleonasmul evident, de vreme ce teatrul este politic prin însăși natura sa. Cea de-a doua este dată de un oximoron: teatrul trebuie să evite să fie politizat, de vreme ce arta adevărată nu poate și nu trebuie să fie subordonată ideologiei. Pentru perioadele pre-moderne, discuția este încă și mai complicată, de vreme ce conceptele de „teatru” și „politică” nu par a fi adecvate pentru a descrie realitățile unei epoci etichetate drept „Ev Mediu”. Articolul de față discută relevanța conceptului de „teatru politic” ca obiect de studiu pentru perioada medievală, subliniind dificultățile metodologice ale unei astfel de cercetări.

STOIAN SILVIU, *Dispute de frontieră între Transilvania și Moldova: raportul Luchsenstein (prima jumătatea a secolului al XVIII-lea) (I) / Disputes de frontière entre la Transylvanie et la Moldavie dans la première moitié du XVIIIe siècle: le rapport Luchsenstein (I) / The frontier disputes between Transylvania and Moldavia: Lichsenstein's report on the border demarcation (in the first half of the Eighteenth century)*, p. 211-248.

In 1751, Stephan Lutsch von Luchsenstein, a Transylvanian officer and cartographer, drew the first detailed map of the frontier between Transylvania and Moldavia. The map, an impressive cartographic achievement, was supplemented by a very detailed report. Throughout forty-eight pages, Stephan Lutsch von Luchsenstein carefully noted down not only the disputed border points, but also the history of these frontier quarrels. Luchsenstein's map and report are a

direct consequence of the Habsburgs' constant attempt to enhance their strategic advantages on the eastern Transylvanian frontier throughout the eighteenth century. Thus, already with the treaties of Karlowitz (1699) and Passarowitz (1718), the Habsburgs tried to impose the *uti possidetis* principle. In contrast, the Moldavian authorities, backed by the Ottomans, advanced a different principle, the natural frontier one. In the first two chapters of his report, Luchsenstein argued against the natural frontier principle. The bulk of this study consists of the first edition and Romanian translation of Luchsenstein report, preceded by an introductory analysis.

Căpitanul și cartograful transilvănean Stephan Lutsch von Luchsenstein(1710-1792) a elaborat la 1751, cu o precizie remarcabilă, prima hartă detaliată a graniței dintre Transilvania habsburgică și Moldova. La această hartă a fost anexată un raport de 48 de pagini, realizat cu minuțiozitate, în care a încercat să analizeze istoricul disputelor de frontieră dintre cele două țări, precum și toate punctele controversate de la graniță. Odată cu intrarea Transilvaniei sub administrația Imperiului Habsburgic, Viena a dus o politică constantă și eficientă de maximizare a avantajelor strategice în ce privește delimitarea frontierei estice a principatului Transilvaniei. Începând cu pacea de la Karlowitz(1699) și continuând cu cea de la Passarowitz(1718), autoritățile de la Viena au încercat să impună principiul *uti possidetis*. În schimb, moldovenii, prin autoritățile centrale, locale dar și cu ajutorul puterii suzerane au luptat pentru respectarea principiului liniei de despărțire a apelor sau a creștelor montane. În raportul său Luchsenstein va contesta în primele două capitole, acest principiu susținut cu tărie de moldoveni.

ȘTEFAN S. GOROVEI, *Noi contribuții epigrafice. Trei pietre funerare din secolele XVI-XVII / Nouvelles contributions épigraphiques. Trois dalles funéraires des XVIe-XVIIe siècles / New epigraphical contributions. Three tombstones from 16th-17th centuries*, p. 249-278.

La première des trois dalles funéraires présentées et analysées dans cette étude a été découverte par Mme Voica Maria Pușcașu en 2001, dans l'église du monastère de Popăuți (Botoșani), bâtie par le prince Étienne le Grand en 1496. Son inscription en slavon indique son appartenance à un *vornic* (maréchal) de la ville de Botoșani, nommé **Nurod**; la date du décès est indiquée seulement par le millésime de l'ère byzantine, le chiffre ϩ̅ (= 7000), suivi d'un petit espace laissé par le sculpteur pour compléter l'année. La dalle a été donc préparée après 1492 (l'an 7000 de l'ère byzantine) et très probablement même après 1496 (la construction de l'église). Une controverse prit naissance autour de cette dalle, fondée d'une part sur le nom très étrange de *Nurod* et, d'autre part, autour de la date. L'historien Sorin Ullea (1925-2012) a formulé l'hypothèse (aussi étrange que le nom précité) selon laquelle *Nurod* ne serait pas le vrai nom d'un *vornic* de la ville de Botoșani, mais la qualité mystique (*iurod*, c.-à-d. *fou pour le Christ*) d'un noble, grand *vornic* de Moldavie; que celui-ci serait en effet mort en 1492; et qu'Étienne le Grand aurait construit l'église comme un mausolée, pour honorer sa mémoire. C'est une théorie fantaisiste, qu'on ne saurait maintenir sans nuire gravement à la santé de la pensée historique. L'auteur en fait la démonstration.

La seconde dalle a été découverte en 1968 par l'archéologue Nicolae N. Pușcașu (1933-2002) dans l'ancienne église du monastère de Sucevița, aujourd'hui la chapelle du cimetière. Destinée à marquer la tombe de Théodose Barbovski, archevêque de Suceava et métropolitain de

Moldavie, mort le 23 février 1608, cette dalle funéraire fut sculptée à la demande et aux frais d'un boyard moldave, Tudor Brahă, neveu du métropolitain. Théodose Barbovschi était l'un des amis de vieille date des princes Movilă, les fondateurs du monastère de Sucevița; au siège métropolitain, il succéda à son ami, Georges Movilă, et lui-même eut pour successeur Anastasie Crimca ou Crimcovici († 1629), un des fondateurs du monastère de Dragomirna. À la lumière d'un rapport diplomatique du 29 mai 1610, on a supposé que Théodose aurait essayé d'empoisonner le prince Constantin Movilă en lui administrant la communion pascale, ce qui lui aurait valu la peine capitale et l'exécution. La date de sa mort (deux années avant le bruit qui coura au printemps de 1610) est un témoignage de premier rang de son innocence.

La troisième dalle, qui se trouve dans le petit musée lapidaire du monastère de Dragomirna, fut découverte en 1963 par l'archéologue Vlad Zirra (1919-2000), dans le plancher de la grande église de ce monastère. Très endommagée au cours des préparatifs en vue de sa nouvelle (banale, mais ignoble) utilisation, elle garde un peu plus de la moitié du texte de son inscription slavonne. On lit facilement la date – le 25 janvier 1610 (7118) – et on peut saisir, avec difficulté, le nom du métropolitain Anastase Crimcovici et quelques fragments des noms des trois saints patrons de la première église du monastère (St. Jean le Théologien, le Prophète Élie et le Juste Hénoch). Selon l'auteur, la dalle aurait pu couvrir la tombe du grand logothète Luca (Lupu) Stroici, un des trois fondateurs de la petite église et le „grand fondateur” du monastère: ce personnage paraît pour la dernière fois dans les documents moldaves le 10 janvier 1610. Un document du 5 février 1609, qui prétend avoir été écrit *après* la mort de Luca Stroici, est, selon toutes les apparences, un faux, dû, très probablement, au fils même du logothète.

Prima din cele trei pietre funerare prezentate și analizate în acest studiu a fost descoperită de doamna Viorica Maria Pușcașu în 2001, în biserica mănăstirii din Popăuți, ridicată de Ștefan cel Mare în 1496. Inscricția în slavonă precizează că piatra fusese așezată pe mormântul unui vornic al orașului Botoșani, pe nume Nurod, iar data este indicată doar prin milesimul după stilul bizantin, cifra 7000 (7000), urmat de un mic loc lăsat liber de sculptor pentru a completa anul. Așadar, piatra funerară a fost pregătită după anul 1492 (anul 7000 după era bizantină) și, foarte probabil, după 1496 (anul ridicării bisericii). În jurul acestei pietre funerare s-a născut o controversă privitoare la numele neobișnuit, Nurod, și la dată. Istoricul Sorin Ullea (1925-2012) a formulat ipoteza, la fel de neobișnuită precum numele în cauză, că Nurod nu ar fi fost adevăratul nume al vornicului orașului Botoșani, ci calitatea mistică (*iurod*, adică *nebun pentru Hristos*) a unui boier, mare vornic al Moldovei, care ar fi murit în 1492. Ștefan cel Mare ar fi ridicat biserica de la Popăuți ca pe un mausoleu, pentru a-i cinsti memoria. După cum se arată în analiza de față, este o teorie fantezistă, care nu poate fi acceptată decât încălcând grav rigorile gândirii istorice.

Cea de-a doua piatră funerară a fost descoperită în 1968 de arheologul Nicolae N. Pușcașu (1933-2002) în vechea biserică a mănăstirii Sucevița, astăzi biserica cimitirului. Această piatră funerară, așezată pe mormântul lui Teodosie Barbovschi, arhiepiscop de Suceava și mitropolit al Moldovei, a fost sculptată la cererea și pe spezele boierului moldovean, Tudor Brahă, nepot al mitropolitului. Teodosie Barbovschi a fost unul dintre prietenii vechi ai Movileștilor, ctitorii mănăstirii Sucevița. A fost înscăunat mitropolit după prietenul său, Gheorghe Movilă, iar lui Teodosie Barbovschi i-a urmat Anastasie Crimca sau Crimcovici († 1629), unul dintre întemeietorii mănăstirii Dragomirna. În lumina unui raport diplomatic din 29 mai 1610, s-a presupus că Teodosie ar fi încercat să-l otrăvească pe Constantin vodă Movilă prin împărțșania de Paști, ceea ce ar fi dus la condamnarea sa la moarte. Data morții, consemnată de

piatra funerară, este însă 23 februarie 1608, așadar cu doi ani înainte ca zvonul tentativei de otrăvire să circule la curte, în primăvara anului 1610. Prin urmare, piatra funerară dovedește nevinovăția lui Teodosie Barbovschi.

Cea de-a treia piatră funerară, care se găsește în micul lapidariu al mănăstirii Dragomirna, a fost descoperită în 1963 de arheologul Vlad Zirra (1919-2000), în pardoseala bisericii mari a mănăstirii. Foarte deteriorată de transformarea ei în vederea noii utilizării, piatra mai păstrează puțin peste jumătate din textul inscripției slavonești. Data se poate citi ușor - 25 ianuarie 1610 (7118) – iar cu dificultate se pot întrezări numele mitropolitului Anastasie Crimcovici și câteva fragmente din numele celor trei sfinți din hramul primei biserici a mănăstirii: Sfântul Ioan Bogoslovul, Ilie Tezviteanul și Dreptul Enoh. Autorul studiului de față crede că piatra funerară ar fi putut acoperi mormântul marelui logofăt Luca (Lupu) Stroici, unul dintre cei trei ctitori ai bisericii celei mici și „mare ctitor” al mănăstirii. Acest personaj apare ultima oară în documentele moldovenești pe 10 ianuarie 1610. Însă potrivit unui document din 5 februarie 1609, Luca Stroici ar murit înainte de această dată. După toate aparențele, avem de-a face cu un fals, datorat cel mai probabil chiar fiilor logofătului.

MARIA MAGDALENA SZÉKELY, *Viață de copil într-o lume de adulți (Moldova, secolul al XVII-lea) / Vie d'enfant dans un monde d'adultes (Moldovie, le XVIIe siècle) / The childhood in a world of adults*, p. 279-316.

Les enfants sont – ils l'ont toujours été – une communauté gaie et bruyante. Mais, paradoxalement, leur voix ne se fait guère entendre dans les sources moldaves médiévales et pré-modernes. Les enfants n'y parlent jamais, éventuellement, on en parle. Nous ne savons pas comment ils vivaient leur enfance, nous savons seulement comment les adultes s'imaginaient qu'ils la vivaient. Ils appartenaient à une catégorie d'âge à part et pourtant ils étaient considérés une annexe de leurs parents. Ils vivaient ensemble avec les adultes et de la même manière. Ils étaient de grandes personnes dans de petits corps. Les conditions d'existence et les difficultés à affronter, quel que fût le segment social auquel ils appartenaient, les rendaient de très bonne heure pareils, peut-être trop pareils, aux adultes. L'étude comprend les sections suivantes: *Non pas tous les enfants se vêtissent et trop peu bénéficient d'un espace privé; Temps du travail et temps du jeu; Les enfants qui s'instruisent; Les enfants qui servent; Les bénéfiques de l'éducation et les désagrément entrainés par son absence; Sentiments et souvenirs; Un âge des dangers; L'implacable mort.*

Copiii sunt - au fost dintotdeauna - o comunitate veselă și zgomotoasă. În chip paradoxal însă, vocea lor nu se face aproape deloc auzită în izvoarele moldovenești medievale și premoderne. Copiii nu vorbesc niciodată, despre ei, eventual, se vorbește. Nu știm cum își trăiau ei copilăria, ci doar cum își imaginau adulții că o trăiau. Aparțineau unei categorii de vârstă aparte și, cu toate acestea, erau socotiți o anexă a părinților lor. Viețuiau împreună cu părinții, întocmai ca aceștia. Erau oameni mari în trupuri de copii. Condițiile în care trăiau și greutățile pe care le întâmpinau, indiferent de segmentul social căruia îi aparțineau, îi făceau de foarte timpuriu asemănători, poate prea asemănători, cu adulții. Studiul de față cuprinde următoarele secțiuni: *Nu toți copiii se îmbrăcau și prea puțini au parte de un spațiu privat; Timpul muncii și timpul jocului; Copii care învață; Copii care slujesc; Foloasele educației și ponoasele lipsei ei; Setimente și amintiri; O vârstă a primejdiilor; Necruțătoarea moarte.*

BOGDAN ATANASIU, *Testamentele familiei Hudici din secolul al XVIII-lea / Les testaments du XVIIIe siècle de la famille Hudici / The Eighteenth century testaments of the Hudici family*, p. 317-336.

Written by a prince, by a higher or a lower boyar, by a merchant, by a high cleric or by a humble monk, the last will and testament was simultaneously a social obligation, dutifully assumed, and a fearful reflection on the after-life. Not surprisingly, all testators felt the need to emphasise that they were *in sound mind*. For historians, this genre of documents is particularly valuable, mostly for its social insight and for its patrimonial data. This study aims to publish and to analyse several testaments, written by the members of the same family, the Hudici, who held lower ranks at the Moldavian court in the eighteenth century. My analysis focuses on some of these testaments, written between 1715 and 1768, correlated with several judicial documents on the inheritance disputes between the family members. All these primary sources are published in the appendix. As a result, I was able to outline the biography of three important members of this Moldavian noble family. The oldest one is Andrei Hudici, nicknamed Bejan, followed by Antiohie Hudici and by Dimitrie Hudici. Dimitrie took the monastic vow under the name Dionysius and founded the Doljești monastery, in the Neamț region.

Fie că era scris de un domn, de un boier, de un negustor, de un înalt ierarh sau de umil călugăr, testamentul constituia o obligație socială, dar și o meditație asupra vieții de apoi. Tocmai de aceea, toți cei care testau simțeau nevoia să precizeze că sunt „cu mințile întregi și sănătoase.” Pentru istorici, testamentele sunt extrem de valoroase, deopotrivă pentru informațiile de istorie socială și de genealogie. Articolul de față editează și analizează câteva testamente scrise de mai mulți membrii ai aceleiași familii, Hudici, care au deținut dregătorii mărunte la curtea Moldovei în veacul al XVIII-lea. Testamentele, scrise între 1715 și 1768, sunt analizate împreună cu alte documente juridice privitoare la disputele pentru moștenire din interiorul familiei. Toate sursele primare sunt editate în anexele articolului. Cercetarea de față urmărește biografiile a trei reprezentanți de seamă ai acestei familii de boieri moldoveni: Andrei Hudici, poreclit Bejan, Antiohie Hudici și Dimitrie Hudici. Dimitrie s-a călugărit sub numele de Dionisie și a întemeiat mănăstirea Doljești din ținutul Neamț.

ELENA FIREA, *O reprezentare necunoscută a Sf. Ioan cel Nou în orfevrăria medievală moldovenească: ferecătura Tetraevanghelului fiilor lui Petru Rareș (1543) / Une représentation inconnue du St. Jean Le Nouveau dans l'orfèvrerie médiévale moldave: la couverture du Tétraévangile des fils du prince Pierre Rareș (1543) / Identifying Saint John the New on the silver binding of the Moldavian 1543 Gospels manuscris*, p. 337-358.

The present study argues for a new identification of the saints represented on the back cover of a Moldavian Gospels manuscript dated 1543. Through the close re-examination of its silver decoration and by analysing the manuscript in the specific context of its production and functionality, I hypothetically identify one of the saints with Saint John the New from Suceava. The manuscript, discovered at Jerusalem by Marcu Beza, was firstly discussed by Nicolae Iorga,

who also published a summary description of its silver decoration. Due to his scholarly authority and to the fact that the manuscript and its decoration were only marginally studied in Romanian historiography, Iorga's initial identification of the saints remained unchallenged. Nonetheless, iconographic and palaeographic arguments, as well as the necessary reintegration of the donation in the devotional context of the epoch, strongly support the identification of one of the saints with Saint John the New, along with Saint George and Saint Demetrius. At that time, Saint John was the saint protector of Moldavia and of the ruling house. Thus, the silver decoration of the 1543 Gospels manuscripts confirms the cult of this martyr saint within the Petru Rareș princely family. Moreover, it also explains better the original significance of the donation, suggesting new insights into its initial beneficiary.

Prin reexaminarea atentă a decorației ferecăturii unui *Tetraevanghel* din anul 1543, în contextul specific al producerii și funcționalității sale inițiale, studiul de față propune o nouă citire a personajelor sacre reprezentate pe coperta din spate, avansând ipoteza identificării unuia dintre ele cu Sf. Ioan cel Nou de la Suceava. Descoperit întâmplător de către Marcu Berza la Ierusalim, manuscrisul a fost apoi sumar descris de către Nicolae Iorga, fiind pus astfel în circuitul științific. Autoritatea de care se bucură opiniile marelui istoric, asociată faptului că ferecătura în discuție a intrat doar tangențial în atenția cercetătorilor (probabil și datorită anevoioasei accesibilități a artefactului), a făcut ca identificarea propusă de acesta să fie preluată ulterior de toți cei care au stăruit totuși asupra *Tetraevanghelului* de la 1543. Sprijinindu-se pe argumente de ordin iconografic, paleografic și, nu în ultimul rând, pe contextualizarea daniei respective în peisajul devoțional al epocii, studiul de față pledează pentru necesitatea corectării vechii identificări, susținând că personajul reprezentat alături de sfinții Gheorghe și Dumitru pe coperta din spate a ferecăturii este nimeni altul decât Ioan cel Nou de la Suceava – protectorul oficial al Moldovei și al casei domnești la momentul respectiv. În cazul în care se verifică, ipoteza propusă adaugă o nouă și prețioasă mărturie referitoare la venerarea specială de care se bucura mucenicul în cadrul familiei lui Petru Rareș, înlesnind totodată înțelegerea mai nuanțată a semnificațiilor originale ale daniei și a posibilului său beneficiar.

ELISABETA NEGRĂU, *Hramul vechiului paraclis al mănăstirii Comana. Note privind cultul sfinților Eftimie și Spiridon în țările române / Autour de la dédicace de l'ancienne chapelle du monastère Comana / The patron saints of the Comana monastery chapel (17th - 18th centuries)*, p. 359-380.

The ancient chapel of the Comana monastery, built in 1703, but no longer in existence, was dedicated to Saint Euthymius the Great and to Saint Spyridon of Trimythous. At the beginning of the eighteenth-century, these two saints were rather an unusual choice in the Romanian principalities. The present study aims to identify the context in which they had been introduced and adopted as patron saints in this region. Saint Spyridon was venerated as a protector against plague and I could follow the spreading of his cult through the foundations of several princely families, such as the Cantacuzenos, the Mavrocordatos and the Ghica. Moreover, Saint Spyridon became a patron saint of the furriers' and shoemakers' guilds. The cult of Saint Spyridon displays the same, post-Byzantine, features in the Romanian principalities, as in Corfu. Thus, in the seventeenth-century Corfu several miracles have been recorded, attesting

Saint Spyridon's effectiveness as a plague healer. Most likely, his cult was disseminated in the Romanian principalities by the Epirot merchants and craftsmen. Presumably, some of these Epirots who settled down in Wallachia and Moldavia publicized Saint Spyridon among the princely families and among the Romanian merchant communities.

Fostul paraclis al mănăstirii Comana (1703, azi dispărut) a fost dedicat unor sfinți rar întâlniți ca hramuri în spațiul românesc, la începutul secolului al XVIII-lea: sf. Eftimie cel Mare și sf. Spiridon al Trimitundeii. Studiul de față urmărește posibilele surse de influență pentru adoptarea acestor sfinți ca patroni de biserici în spațiul românesc. Cultul pentru sf. Spiridon ca protector împotriva ciumei este urmărit în tot cursul secolului al XVIII-lea, la ctitoriile familiilor Cantacuzino, Mavrocordat și Ghica, iar ca patron al cojocarilor și cizmarilor, la cele ale comunităților de breaslă din țările române. În spațiul românesc, cultul sf. Spiridon prezintă elemente caracteristice epocii post-bizantine, precum valența sa de vindecător de ciumă, legată de miracolele din insula Corfu înregistrate în secolul al XVII-lea. Cultul a fost mediat, probabil, de negustori și meșteșugari originari din zona Epirului, unii dintre ei stabiliți în țările române și aflați în legături cu familia domnești și cu comunități de târgoveți române.

GRINA-MIHAELA RAFAILĂ, *Catalogul documentelor lui Antonie Vodă din Popești aflate în colecțiile Muzeului Municipiului București / Le catalogue des documents du prince Antoine de Popești conservés au Musée Municipale de Bucarest / Documents from the reign of Antonie Voda of Popești in the collections of the Bucharest municipality museum: an inventory*, p. **381-396**.

In the collections of the Bucharest Municipality Museum there are forty seven documents issued by the Wallachian chancery during the reign of Antonie Vodă of Popești (from the 8/19th of April 1669 to the 13/23rd of January 1672). This article comprises the first complete inventory of this diplomatic collection and aims to shed more light on the Wallachian society during that period. Most of these documents are related to land selling, referring to important estates such as those of Boteni, Bâtcoveni, Băleni, Stoieniști, Homești, Călinești, Răstoaca, Copăceni or Vulpeni. Eleven documents had been issued by the ruling lord him-self, and some of them are still bearing his red wax seal. The members of the lord's council are mentioned as witnesses in only six of these documents.

În colecțiile Muzeului Municipiului București se găsesc 47 de documente emise de cancelaria Țării Românești în timpul domniei lui Antonie Vodă din Popești (8/19 aprilie 1669 - 13/23 ianuarie 1672). Articolul de față cuprinde cel dintâi inventar complet al acestei colecții diplomatice. Cele mai multe dintre documente se referă la cumpărături de moșii, printre satele amintite regăsindu-se Boteni, Bâtcoveni, Băleni, Stoieniști, Homești, Călinești, Răstoaca, Copăceni și Vulpeni. Unsprezece dintre documentele colecției au fost emise chiar de domn, iar unele mai păstrează încă pecetea de ceară roșie a lui Antonie Vodă din Popești. Membrii sfatului domnesc sunt amintiți ca martori în șase dintre aceste documente.